

Віктор ІДЗЬО.

Директор Інституту Східної Європи,
завідувач кафедри українознавства
університету «Львівський Ставропігон»,
доктор історичних наук.

Зовнішньополітичне становище Галичини на початку правління Ярослава Володимировича було нестабільне: вона була стиснута зусібіч Угорщиною, Польщею, Волинським та Київським князівствами. Тому молодий Галицький князь Ярослав почав проводити обережну і цілеспрямовану політику, укладаючи корисні союзи.

Ярослав Володимирович був законним сином творця Галицької держави Володимира Володаровича та дочки угорського короля Коломана I, принцеси Софії. Історики вважають, що мати Ярослава Осмомисла угорська принцеса Софія була дуже освіченою, знала багато мов, оскільки була дочкою найосвіченішого угорського короля, котрого знали в Європі як «Кальмана-книжника». Автор цього дослідження робить припущення, що власне вона як посаг привезла з собою Євангеліє з бібліотеки моравських князів, яке було в її батька короля Коломана. В історичній науці це Євангеліє відоме як Галицьке, датується за першим записом у ньому 1144 роком.

Точної дати народження Ярослава Володимировича галицькі джерела не подають. З них відомо тільки про точну дату смерті — 1 жовтня 1187-го. Джерела фіксують і час одруження його батька Володимира Володаровича з угорською принцесою Софією — 1132 рік. За таких обставин можемо припустити, що князич Ярослав народився 1132-го або ж 1133 р. Таке припущення дозволяє робити відома дата одруження Ярослава з дочкою Київського князя Юрія Довгорукого княжною Ольгою — 1150 рік.

Як наголошує Руський літопис, Володимир Галицький, бачачи могутність Юрія Суздальського, в 1149—1150 рр. уклав з ним військово-політичний союз і фактично того ж року возвів на великокнязівський київський престол. Після того, як Юрій став Великим Київським князем, цей союз був скріплений династичним шлюбом — одруженням сина Ярослава з дочкою Юрія Ольгою. Руський літопис наголошує, що одруження Ярослава та Ольги відбулося в 1150 році: «Оддав Юрій дочку свою за Святославовича за Олега, а другу Ольгу за Володимировича за Ярослава в Галич».

Отже, часовий проміжок між шлюбом Володимира Галицького з угорською принцесою Софією (1132 р.), народженням Ярослава Володимировича (наприкінці 1132-го чи на початку 1133 року) і одруженням з київською княжною Ольгою Юрійовичем у 1150 р. становить ориєнтовно 18 років. Тобто Ярославу тоді могло сповнитися стільки ж років.

На час раптової смерті його батька — Галицького князя Володимира Володаровича йому було близько 23 років, він був одружений з дотриманням шлюбних норм того часу, що робило його повноправним володарем Галицької держави з точки зору феодального права, традицій та християнського віровчення.

Союз із Великим Київським князем Юрієм приніс Володимирові Володаровичу і в подальшому й Ярославу територіальні надбання — погоринські міста і Бузьку землю. Можливо, їх отримали як придане Ольги, що було в традиції київських князів. Ці землі Ярослав утримував у складі Галицької держави до кінця свого життя. Ярослав Володимирович був справжнім продовжувачем розбудови Галицької держави, зумів утвердитись і в Подунав'ї, і на Волині. Фактично він створив із різних племінних об'єднань одну галицьку народність, яка і сьогодні в рамках незалежної Української держави відома в усій Європі під назвою Галичина.

Отже, в лютому 1153 року Ярослав Галицький з рук раптово померлого батька Володимира Володаровича отримав велику могутню Галицьку державу, що простягалася від верхів'я Сяну і Горині до пониззя Дністра та Дунаю. Смерть Володимира кардинально не змінювала її політичного становища. Молодий Ярослав бачив,

як його батько зухвало повісився з київським послом і поспішив заглядати неприємні враження від цього. Посол Київського князя Петро Бориславович поїхав до Києва з досить компромісним рішенням Ярослава — з визнанням васалітету, але без Бузька і погоринських міст, що фактично зводило до нуля сам васалітет. Це був перший політичний крок юного Ярослава Осмомисла.

Ізяслав зрозумів, що васалітет Ярослава — це той самий васалітет, який

тивників своїй незалежності на сході. Ні київські, ні волинські князі не могли завадити утворенню і зміцненню окремого Галицького князівства.

1150-го Ярослав Володимирович надає допомогу своєму тестеві — Київському князю Юрію в його боротьбі з Чернігівським князем Ізяславом Давидовичем, який, як наголошує літописець, почав був замислювати війну проти Юрія. Зразу ж по чернігівській кампанії Ярослав надав допомогу Юрію Київському проти половців. Союз

ду. Ізяслав Давидович, знаючи настрої галицьких міщан, вирішив використати слушний момент і тому передусім виступив на Галич. Під Мукоревим, коли чекав він підмоги, дружину свого племінника, довідався, що Ярослав Галицький з усіма своїми полками виступив на Київ. Внаслідок зради васалів, князів берендеїв, торків і половців, союзників Київського князя, Ізяславу було перерізано шлях до Києва, і 22 грудня 1158 року Ярослав Галицький, Мстислав Ізяславович Володимир-

давньоукраїнськими князями історичні хроніки починають більше змальовувати внутрішньополітичне та економічне життя Галицької держави. Зокрема під 1164 роком джерела наголошують на стихійному лихові, яке прокотилося Галичиною. «У той же рік була повинь велика у городі Галичі... од сильного дощу в один день і в ніч із Дністра несподівано пішла велика вода на оболонь і дійшла до Бикового болота і потопила більше 300 чоловік, що ішли були із сіллу із города Удеча. І багато людей попадали з дерев і вози, що їх вода була повикидала, а багато інших потопилося. Хліб був у них сильно дорогий на ту зиму» (Руський літопис).

Князівська влада в Галичині була більше сконцентрована на вирішенні внутрішніх соціально-економічних завдань. Ярослав не мав амбіцій створити імперію з центром у Києві. Він, запрошуючи Ростислава Смоленського на київський престол, думками був у Галичині, де його чекала клопітка робота з облаштування Галича та інших твердинь свого князівства. В цей час Ярослав врегулював політичні відносини з сусідами — поляками, угорцями, візантійцями, половцями.

Внаслідок швидкого внутрішнього розвитку і невтручання сусідів у галицькі справи Галицьке князівство перетворилося на квітуче, економічно і політично добре облаштовану європейську країну. Галичина була настільки могутня, що тепер уже галицька військова допомога йшла то Києву, то Візантії, то Угорщині. І хоча на самому початку галичани були незадоволені політикою Ярослава, однак князеві внаслідок гнучких економічних та законодавчих реформ, які переважно ґрунтуються на центральноєвропейському економічному та цивільному праві, вдалося не лише заспокоїти міську та сільську як торгово-економічну, так і сільськогосподарську знать, але й на чолі боярства об'єднати все галицьке суспільство єдиною державницькою ідеєю.

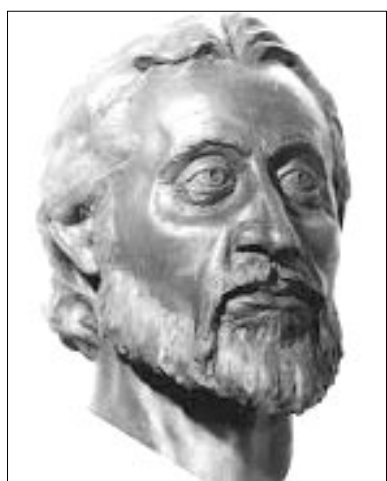
Ряд дослідників вважає, що набіги Івана Берладника на галицькі землі відбувалися за мовчазної згоди візантійського імператора Мануїла I Комнена, який тиснув на галицького володаря через те, що Ярослав Галицький дав політичний притулок двоюрідному братові Андроніку Комніну (син севастократора Ісаака та доньки Ірини, Володаря Ростиславича, князя перемиського та звенигородського). Андронік займав впливове становище в імператорській родині і претендував на трон, за що був ув'язнений імператором Мануїлом I Комніном. Андроніку вдалося втекти і він, як наголошує літопис Руський, «прибіг до Ярослава». У 1183—1185 рр. царевичу Андроніку, який став у майбутньому імператором Візантії, Галицький князь Ярослав Осмомисл призначив в «утримання» подунайські міста, звідкіля той міг впливати на події, що відбувалися в Константинополі. Майбутній імператор Андронік, як засвідчує Микита Хоніат, настільки подружився з Галицьким князем, що брав участь у всіх галицьких святах, забавах і ловах, особливо у небезпечному полюванні на звірів. Він засідав у князівській думі разом з усіма галицькими боярами. Усе це було відомо в Візантії, тому імператору нічого не залишалось, як відірвати могутнього галицького князя від союзу з Угорщиною за рахунок примирення з братом Андроніком. Внаслідок довготривалих переговорів компромісу було досягнуто. Подунав'я утверджувалося за Галичиною, а та знову перетворювалася на союзника Візантії. Така політична комбінація імператора Мануїла пов'язана з тим, що він готувався до війни з Угорщиною, яку оголосив взимку 1165 року, і запросив до участі як союзника Ярослава Галицького.

Але довідавшись про підступні плани імператора, Ярослав Галицький у 1167 році розірвав союзний договір із Візантією, уклав угоду з Угорщиною. Це було скріплено шлюбом дочки Ярослава Галицького з угорським королем Стефаном III. Другу свою дочку Ярослав видав за познанського князя Одо-на, чим скріплював союз з Польщею і забезпечив недоторканність кордонів Галицької держави із заходу.

(Закінчення буде)

БУДІВНИЧИЙ ГАЛИЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ

ЯРОСЛАВ ВОЛОДИМИРОВИЧ, КНЯЗЬ ГАЛИЦЬКИЙ, — ПОЛІТИК,
ДИПЛОМАТ, ПОЛКОВОДЕЦЬ, ДЕРЖАВНИЙ СТРАТЕГ (1153—1187 рр.)

РЕКОНСТРУКЦІЯ ОБЛИЧЧЯ КНЯЗЯ ЯРОСЛАВА ОСМОМИСЛА ЗА ЙОГО ЧЕРЕПОМ ІЗ САРКОФАГА, ЗНАЙДЕНОГО У ПРИТВОРІ УСПЕНСЬКОГО КАТЕДРАЛЬНОГО СОБОРУ. РОБОТА С. О. ГОРБЕНКА, липень 1995 р.

сповідував його батько Володимир, а отже, Ярослав фактично продовжує ту ж політику. Тому Ізяслав вибрався походом у Галичину. Літопис Руський досить детально зобразив ці події.

Отож у січні 1154 року Київський князь Ізяслав вирішив силою зброї приборкати Галичину й молодого князя Ярослава. 16 лютого київське військо зійшло під Теревовлем з галицьким і в кровопролитній битві, яка тривала до самого вечора, отримав жорстоку поразку. Не допоміг навіть обман. Побачивши, що усі князі, які були з ним в поході, розгромлені й повтікали з поля бою, він, розуміючи, що наступного дня буде остаточно розгромлений, вночі втік з поля бою до Києва, що й засвідчує і київський літопис. Надалі ж протистояння між Ярославом Галицьким та Ізяславом Київським через погоринські міста закінчилося повною катастрофою для Київського князя.

Після Теревовлянської битви Галицька держава фактично залишилася поза сферою впливу Києва. Галичина перейшла на центрально-європейську систему престолоуспадкування, за якою влада спадково переходила від батька до сина. Доля була милостивою до Ярослава Володимировича. Вона піднесла йому одразу все, що деякі із могутніх князів домагалися упродовж всього життя. Для досягнення мети йому не довелося запобігати перед сильними світу цього. Про все подбав для нього батько.

Смерть Ізяслава Мстиславовича в листопаді 1154 року привела на київський трон Юрія Суздальського, що дало можливість Ярославу Галицькому активно зайнятися внутрішніми справами в Галичині без огляду на київські зовнішньополітичні устремління. Після смерті Ізяслава його наступники не змогли єдиновладно правити на Волині, яка розділилася на два князівства — Володимирське і Луцьке. У такій ситуації Галицьке князівство, яке протистояло одночасно Київському та Волинському, не мало про-

між Юрієм та Ярославом був міцний. В усіх справах Юрій радився тільки з Ярославом. Як наголошував літописець: «Послухав Юрій зятя свого Ярослава Галицького, бо вірив йому».

Прохолюда в стосунках між Юрієм та Ярославом настала тоді, коли Юрій не видав Ярославу Івана Ростиславовича (Берладника), і це прискорило його падіння в Києві. По смерті Юрія Довгорукого київський трон посів чернігівський князь Ізяслав Давидович. Новий Київський князь вступив у дружні відносини з Ярославом Володимировичем, князі починали приятелювати. Однак знову постало питання видачі Івана Берладника Ярославу Галицькому. Щоб домогтись цього, Ярослав надав допомогу Ізяславу Давидовичу в поході на Турів, однак Берладника йому все ж не віддали, і Ярослав Галицький посів ворожу позицію щодо Ізяслава Давидовича — першим вступив з ним в боротьбу, заручившись при цьому підтримкою більшості руських та польських князів, угорського короля, які всі разом почали вимагати у Ізяслава Давидовича видачі Івана Берладника.

Така загальна озлобленість на цього ізгоя виникла тому, що князь Іван брав гроші за службу в одного князя і зразу ж переходив до другого. Як наголошував М. Карамзін, Берладник, взявши гроші в угорського короля, польських і суздальських князів, берладської волості, втік до Києва до Ізяслава Давидовича. Так Берладник пограбував багатьох володарів. Допоміжи зі своїм загоном Ізяславу Давидовичу заволодіти Києвом, він заслужив довіру останнього і покровительство. Діяльність Івана Ростиславовича, який за таємною згодою Київського князя Ізяслава Давидовича розладнював грабунками дунайську торгівлю, була засуджена всіма володарями, які вимагали від Київського князя видачі Івана Берладника Ярославу Галицькому.

Тому князі волинський, луцький та пересопницький хотіли зразу ж піти війною на Івана. З цією метою і було укладено галицько-волинський союз проти Києва, оскільки Іван наводив половців не лише на галицьке, а й на волинське пониззя, а Київський князь, який бажав незвності на Русі, не знаходив іншого шляху, як покривати злочини Івана, і не хотів приборкувати галицького князя-ізгоя. Ізяслав, довідавшись про наміри галицького та волинських князів, створив свій київсько-чернігівський союз, до якого зі своєю дружиною був включений «претендент на галицький престол» Іван Ростислав Берладник.

Феодальна війна в 1158 р. розпочалася через політичні амбіції Київського князя. В цей же час Ярослав Володимирович Галицький, уклавши договори з Володимирським князем Мстиславом Ізяславовичем і Володимиром Андрійовичем Дорогобузьким, здійснював усі приготування до відбиття напа-

ду. Володимир Андрійович Дорогобузький урочисто вступили в Київ. Усе майно Ізяслава Давидовича було забрано: товари, золото, срібло, челядь, отари худоби, коней — все переправили до Володимира. Але міщан, купців та місто переможці не грабували.

Щоб втримати закон і порядок в Києві, Ярослав Галицький та його союзники вирішили запросити на київський престол Ростислава Смоленського. В цей час функцію Київського князя виконував Ярослав Галицький, що дало основу автору «Слова про похід Ігорів» висловитись: «Ти відчиняєш ворота Києву». 12 квітня 1159 року Ростислав Смоленський дав згоду бути київським князем, що дозволило Ярославу повернутися в Галич, а Мстиславу — у Володимир. Події 1158—1159 років високо піднесли авторитет Ярослава Галицького, зміцнили його політичне становище не лише в Галичині, а й в усій Центрально-Східній Європі. Галичина почала процвітати внаслідок того, що в ній встановилось єдиновладдя.

При такій міцності влади в Галичині Іван Ростиславович, князь Берладський, не міг становити серйозної загрози Ярославу Володимировичу Галицькому. Галицьке військо в ті часи налічувало 50—70 тисяч вояків і мало випробуваних у битвах галицьких воєвод. Іван Берладник зміг зібрати 6 тисяч різноманітних воїнів. Хоч великої загрози він не становив, однак постійно турбував Ярослава своїми вторгненнями. Почав він це ще того ж 1159 року, безуспішно допомагаючи Ізяславу Давидовичу відновитися на київському престолі. 1160 року Ізяслав Давидович, Іван Ростиславович та половецька орда знову намагалися раптовим ударом захопити Київ. Найжахливіше, що вони зробили, — це дозволили половцям грабувати та палити села і церкви на Десні. Така жахлива вість примусила об'єднати свої зусилля всіх руських князів. Як наголошує Руський літопис: «...Так що Володимир у той же день прийшов був з військом і з київським військом і з галицькою підмогою. Війська зустрілись і почалась січа велика. Коли ж Ізяслав побачив, що половці, яких рубануть, втікають, а піші топляться в Десні... Ізяслав убоявся і поїхав назад за Десну».

У 1161 році військо Івана Берладника напало на галицьке Причорномор'я і захопило торгове місто Олешня. У тому ж році Ізяслав Давидович та Іван Берладник, найнявши половців, знову напали на Переяслав і зайняли його. Опісля зайняли Київ і всю Руську землю. Однак смерть друга і покровителя Ізяслава Давидовича переконала всі плани цього князя-ізгоя і він вирішив покинути Русь — поїхав у Візантію, де й закінчив своє життя в Фесалоніці, отруєний, як сповіщає Руський літопис: «І деякі так говорили, що від отрути була йому смерть».

Із закінченням протистояння між